

پول کاغذی

ارزش اقتصادی اسکناس: -۴-

گردش اسکناس تأثیر بسزائی در کایهٔ شئون اقتصادی و اجتماعی افراد دارد تا جایی که: ترقی یا تنزل هزینهٔ زندگانی، تعالی یا تدنی سطح زندگانی، تعادل بودجهٔ کشور، افزایش یا کاهش صادرات و واردات، فعالیت‌های عمرانی، اعتبارات دولتی و بازرگانی و بطور کلی گردش چرخهای اقتصادی کشور منوط و مربوط بمیزان گردش اسکناس است. بهمین مناسبت کشورهای مترقی عنایت خاصی نسبت باین عامل بسیار موثر اقتصادی مبذول میدارند، وای چون این موضوع از بحث ما بیرون است بتوضیحات بیشتری نمیمردازیم و تنها برای نشان دادن تأثیری که اسکناس در بنیهٔ اقتصادی ملتها دارد بشرح زیر اکتفا میکنیم.

وقتی که اسکناس دیوانه میشود:

هر چند در جنگ بین المللی نخست آلمان شکست خورد، و در نتیجه چهار سال و نیم فداکاری خسته و فرسوده شده بود و بنیهٔ مالی و اقتصادی اش بالکل بسستی و زبونی گزائیده بود معینا متفقین بمنظور کینه تیزی در صدور بر آمدند بیش از پیش در تضعیف بنیهٔ اقتصادی آلمان که اساس وقوام قدرت کشوری و لشکری او بود همت گمارند. پس خواستند تحیمات کمزشکنی را بعنوان غرامات جنگی بربیک ملت شکست خورده و ناتوان وارد آورند، غافل از اینکه یک ملت بیدار و هوشیار و فداکار را نمیتوان باین نیرنگها از پای در آورد. آلمانی نخست اندیشید و بخود گفت: «در کف شیر نر خونخواره ام، غیر تسلیم و رضا کو چاره ام». پس بناچار شروع کرد بتحویل و پرداخت برخی غرامات، ولی بزودی دریافت که ملت ستمدیده آلمان تاب و توان این پرداختها را ندارد، آنکاه در صدد چاره جوئی بر آمد و بدفع فاسد بافسد پرداخت:

«وقت ضرورت چو نمائد گریز دست بگیرد سر شمشیر تیز»

یعنی دست بشمشیر تورم پول زد و بطوری پول خود را بوسیلهٔ نثر بی حساب و سرسام

میداد و بدیدار نیستی میفرستاد. رجال ایران در صدد برآمدند برای باز شدن چشم و گوش شاه و آماده ساختن او برای پذیرش روش نوین کشور داری او را به مسافرت اروپا بشویق کنند، میرزا حسینخان مشیرالدوله در این باره اصراری وافی داشت، بالاخره شاه اظهار تمایل به مسافرت نمود، ولی خزانه کشور تهی بود. پس در صدد تهیه وامی برای تأمین هزینه سنگین مسافرت قبله عالم برآمدند، انگلیسها که از لحاظ همسایگی ایران باهند از یک طرف و همسایگی با روسیه تزاری از طرف دیگر مراقت شدیدى بر اوضاع سیاسى ایران داشتند از این موقع استفاده کردند و سفیر انگلیس «مستر الیسون» نام یکی از اتباع خود را موسوم به «بارون ژولیوس روتر» برانگیخت که قدم جلونهد و با تقدیم پیشکشهایی که شیوه غیر مرضیه آن زمان بود خود را بقبله عالم نزدیک کند و امتیازاتی که نه تنها از لحاظ مالی بلکه سیاسی حائز کمال اهمیت باشد بدست آورد.

در نتیجه تدبیر و موقع شناسی این رجل سیاسی امتیازات زیر بیک تبعه بیگانه از طرف «ذات مقدس ملوکانه» اعطا شد:

- ۱- امتیاز تأسیس یک بانك در ایران.
- ۲- امتیاز کشیدن راه آهن و تراموای در ایران برای مدت هفتاد سال.
- ۳- حق انحصاری استخراج همه نوع معادن در دو طرف خط راه آهن (بجز معادن گرانبها از قبیل زر و سیم و سنگهای قیمتی).
- ۴- حق انحصاری حفر قناتها و تهیه هر نوع وسائل آبیاری.
- ۵- مقاطعه درآمد گمرک از سال ۱۸۷۴ تا ۱۸۹۹.

دادن این همه امتیازات حساس از طرف یک کشور مستقلی بیک نفر تبعه بیگانه که کشور او منافع و مطامعی مادی و سیاسی در ایران داشته خود گواه نادانی و سست ایمانی اولیای امور زمان است.

این امتیازات چون در موعد مقرر اجرا نشد طبعاً لغو گردید ولی در برابر آن در سال ۱۸۸۹ امتیاز دیگری بهمان شخص شخیص روتر برای تأسیس بانك مرحمت شد؛ طبق این امتیاز جدید حق انحصاری صدور و انتشار اسکناس با آن همه اهمیت

حیاتی که در بردارد و مادر بالا برشمردیم بی محابا بیک بیگانه داده شد .
 ماده اول این امتیاز میگوید : « برای توسعه تجارت و ازدیاد ثروت ایران بانك شاهنشاهی علاوه بر عملیات مربوط بیک موسسه مالی بخرج خود یا بحساب شخص ثالثی اقدام بهر عمل مالی و صنعتی و تجارتي که صلاح بداند خواهد نمود . »

ماده دوم میگوید : « بانك شاهنشاهی ایران حاضر است هر گونه فدا کاری برای توسعه منابع ثروتی مملکت بوسیله استخراج معادن بنماید و حکومت ایران امتیاز حق انحصاری در تمام کشور برای استخراج معادن آهن و مس و سرب و منگنیز و زغال سنگ و جیوه و نفت و بر اکس و پنبه نسوز میدهد ! »

با این کیفیت و این مزایا بانك شاهنشاهی ایران در سال ۱۸۸۹ در ایران تأسیس شد . بانك نامبرده در سال ۱۸۹۱ یعنی دو سال پس از تأسیس برای نخستین بار اقدام بنشر اسکناس در ایران نمود .

اسکناسهای بانك شاهنشاهی ایران تا سال ۱۹۳۲ در جریان بود ، ولی در این سال دولت ایران امتیاز انحصاری نشر اسکناس را از بانك شاهنشاهی در ازای پرداخت ۲۰۰۰۰۰ لیره پس خرید و آنرا ببانك ملی ایران واگذار کرد .

انگلستان چون امتیاز « بانك شاهنشاهی ایران » را در دست داشت اعمال نفوذ شدیدی در کلیه شئون مالی و بازرگانی و اقتصادی ایران بعمل میآورد و گذشته از سودهای کلان مالی که از این رهگذر بچنگ میآورد چه بسا در امور داخلی و شئون سیاسی کشور نیز مداخلات ناروایی داشت : هر گاه دولت ایران تسلیم نظریات نامشروع انگلستان نمیشد دولت ایران را تحت تضییقات مالی قرار میدادند و از میان میبردند و دولتهائی را تقویت میکردند که تسلیم مطامع و نظریات سیاسی آنها گردد ، در مسائل اقتصادی نیز بخصوص در امور صادرات و واردات اعمال نفوذ شدیدی بنفع انگلستان یعنی بضرر ایران بعمل میآوردند و چرخ اقتصادیات ایران را بسود خود میچرخانیدند . البته بقدری مسائل تاریخی دیگر از همین يك اسکناس مستفاد میشود که حق ادای مطلب در يك کتاب جداگانه گنجد . ناچار برای رعایت اختصار بهمین اندازه از ذکر اهمیت تاریخی اسکناس در ضمن تعریف « پول کاغذی » اکتفا میکنیم .